ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-9-97-18>

УДК 1+14/141+165

Ярмоліцька Н.В.¹, Москальчук М.М.²

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КИЇВСЬКІЙ СВІТОГЛЯДНО-ГНОСЕОЛОГІЧНІЙ ШКОЛІ В ПЕРІОД РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (60–90 РР. XX СТ.)

Анотація. В даному дослідженні розглянуто розвиток і становлення Київської світоглядно-гносеологічної школи. Визначення основних здобутків школи були здійснені на основі аналізу публікацій вчених, які були викладені на сторінках «Вісника Київського університету». Основна увага зосереджена на досить складному періоді існування школи в умовах тоталітарного режиму радянської влади. Для більш повної картини фундації та розвитку Київської світоглядно-гносеологічної школи було проаналізовано наукові уподобання вчених цієї школи, відстежено еволюцію тематичних напрямів публікацій. Це дало можливість зрозуміти наукові уподобання, вивчити тематичні переваги вчених, з'ясувати особливості публікацій і встановити їхній дійсний зміст і важливість наукових ідей для сучасної філософської та політологічної освіти і науки в Україні. Узагальнення та систематизація процесів інституалізації філософських та соціально-політичних досліджень, здійснених київськими вченими в радянський період, допомогло визначити феномен Київської світоглядно-гносеологічної школи, прослідкувати її становлення та розвиток.

Ключові слова: Київська світоглядно-гносеологічна школа, діалектична логіка, марксистсько-ленінська філософія, марксистсько-ленінська етика, науковий комунізм, науковий атеїзм, радянська доба.

Yarmolitska Nataliia, Moskalchuk Maryna

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE HISTORY-PHILOSOPHICAL AND SOCIAL-POLITICAL RESEARCHES IN KYIV WORLDVIEW-EPISTEMOLOGY SCHOOL IN PERIOD DURING THE SOVIET ERA (60–90'S XX)

Summary. In this research the development and formation of the Kyiv worldview-epistemological school are considered. The definition of the main achievements of the school was made on the basis of the analysis of publications of scientists, which were presented on the pages of the «Bulletin of the University of Kiev». The main attention the focused on a rather difficult period of the school's existence in the conditions of the totalitarian regime of the Soviet power. For a more complete picture of the foundation and development of the Kyiv school of worldview-epistemology, the scientific preferences of the scientists of this school were analyzed, the evolution of thematic areas of publications was traced. In the course of the research it was established that the scientific problems of philosophical research of school scientists in the 50-60's were mainly ideological character. A significant period of the school's foundation was the end of the 1960's, when the Kyiv School of Logic and Methodology of Science was established under the leadership of P. Kopnin. In this time the scientists the school of actively working in the field of interdisciplinary research – the development of philosophical problems the natural sciences (the methodological problems of the process mathematization the natural sciences, epistemological problems of the essence of the concepts of physical theory, mechanisms and forms of development of physical knowledge, basics of biological cognition). Also, the development Kyiv school of worldview-epistemology contributed to a significant rise in research on the problems of the theory of knowledge and methodology of science in the 70–80's. This study provided an opportunity to understand scientific preferences, to study the thematic advantages of scientists, to clarify the features of publications and to establish their true content and importance of scientific ideas for modern philosophical and political education and science in Ukraine. This study provided an opportunity to understand scientific preferences, to study the thematic advantages of scientists, to clarify the features of publications and to establish their true content and importance of scientific ideas for modern philosophical and political education and science in Ukraine. Generalization and systematization of the processes of institutionalization of philosophical and socio-political researches conducted by Kyiv scholars during the soviet period, helped to identify the phenomenon of the Kyiv worldview-epistemological school, to trace its formation and development.

Keywords: Kyiv worldview-epistemological school, dialectical logic, marxist-leninist philosophy, marxist-leninist ethics, scientific atheism, soviet era.

Постановка проблеми. Вивчення недавнього минулого є одним із продуктивних напрямків сучасної історії філософії, порівняльне вивчення якої має наукову цінність. По-перше,

це дозволяє отримати знання про філософську культуру, яка існувала в радянські часи, а також про існування в часи тоталітарного режиму філософської традиції. Іншими словами, вивчен-

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3621-7282>

ня українського філософського спадку вчених Київської світоглядно-гносеологічної школи радянського періоду другої половини ХХ ст. дозволяє отримати нові знання про філософську культуру, про наукові дослідження вчених в цей період. У даній статті основна увага зосереджена на історико-філософських та соціально-політичних дослідженнях, які проводились київськими науковцями в період радянської доби, що допоможе визначити феномен Київської світоглядно-гносеологічної школи, прослідити її фундацію та розвиток в період 60–90 рр. ХХ ст. Основою даного дослідження став короткий аналіз еволюційного розвитку наукових публікацій викладачів науковцями у «Віснику Київського університету» в радянський період (1958–1990 рр.), і який став своєрідним місцем для публікацій наукових досліджень не тільки вітчизняних, а й іноземних вчених. Таке дослідження дасть можливість зрозуміти над чим працювали радянські науковці в період існування в СРСР комуністичного режиму, допоможе реконструювати наукову картину, показати реальну ситуацію існування в системах радянської науки та освіти філософії, а також визначити практичне значення наукових розвідок філософів, політологів, культурологів, соціологів, істориків, шляхом ліквідації «білих плям» в історії української філософської та політичної думки другої половини ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Публікації розгляду української філософської та політичної думки радянської доби другої половини ХХ століття почали з'являтися в перші десятиліття незалежності України. Дослідженню феномену Київської світоглядно-гносеологічної школи присвячені праці вітчизняних вчених – В. Андрушенка, І. Бичка, Т. Горбаченка, В. Гусева, А. Конверського, Н. Костюк, Л. Левчук, А. Лоя, Т. Лютого, М. Михальченка, І. Огородника, М. Поповича, М. Русина, С. Руденка, В. Табачковського, М. Ткачук, О. Хоми та ін. Відносно невелика кількість публікацій, в яких пропонується хронологічне відтворення та авторські інтерпретації розвитку філософських та суспільно-політичних досліджень в УРСР викладені в працях В. Бабкіна, Т. Бевза, В. Ігнатова, П. Йоллона, О. Картунова, С. Кульчицького, Ю. Римаценка, П. Ситника та ін. Серед сучасних зарубіжних публікацій (переважно, російських) мають місце окремі публікації, присвячені з'ясуванню історичної логіки створення та запровадження «наукового комунізму» як фундаменту, загальної аксіоматики та метанаративу для всіх гуманітарних і суспільствознавчих досліджень, а також загальнообов'язкової навчальної дисципліни у вишах СРСР (Г. Белов, Д. Воробйов, Г. Ділігенський, А. Сочнев, А. Шестопал та ін.). Проте, залишаються поза увагою характер діяльності в цьому процесі представників академічних установ і навчальних закладів України, чим створюють спотворену, деформовану картину генезису суспільно-політичних наук в СРСР.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що систематичне вивчення української філософії радянського періоду в другій половині ХХ століття було розпочато не так давно. Тому в даний час більшість наукових праць в галузі філософії

українських авторів радянського періоду другої половини ХХ століття залишаються невивченими а, відповідно, і мало відомими.

Метою статті є дослідження шляху становлення та розвитку Київської світоглядно-гносеологічної школи в історії радянської філософії другої половини ХХ століття для поглиблення знання про українську радянську філософію та історію марксизму в Україні.

Основним **завданням** дослідження є: реконструкція діяльності Київської світоглядно-гносеологічної школи, теоретичної моделі основних етапів її розвитку в радянській філософії другої половини ХХ століття; пояснення ключових проблем, опис та аналіз методології дослідження та розуміння основних особливостей існування школи в радянський період.

Виклад основного матеріалу. Становлення Київської філософської школи відбувалось в період контролю радянської цензури, під пильним наглядом Комуністичної партії СРСР, яка контролювала всі області науки. Особливе значення партійні цензори приділяли суспільним наукам, вважалось, що саме вони формують матеріалістичний світогляд, дають вірне розуміння закономірностей розвитку суспільства та виховують комуністичну свідомість радянського народу. Тому, від вчених вимагалось, у першу чергу, в наукових публікаціях висвітлювати непримиримі та принципову боротьбу проти, як тоді називали «антинаукових», антиленінських поглядів, проявів ворожої до радянської науки «буржуазної ідеології», проти догматизму, проти примітивного розуміння дослідницької роботи, тощо. Однак, це не змогло зупинити жвавого інтересу до наукової думки взагалі та філософської – зокрема, розвитку якої сприяло також і започаткування наукових журналів у вищих навчальних закладах, видання яких з різних галузей знань, в переважній більшості, було спрямоване на забезпечення своєчасного ознайомлення наукової громадськості, партійних кадрів і радянського народу з досягненнями науково-дослідницької роботи, яка велась вченими у вузах.

Слід зазначити, що наукова проблематика філософських досліджень в кінці 50-х на початку 60-х років, мала, переважно, ідеологічний характер. Молода, на той час, генерація філософів у наукових публікаціях висвітлювала такі питання, як принципи партійності в боротьбі проти буржуазної соціології та ревізіонізму (М. Шлепаков) [6, с. 3], ленінський метод критики буржуазних ідеалістичних концепцій, науково-атеїстичне виховання, боротьбу проти релігії та ідеалізму, критику буржуазно-ідеалістичної ідеології та релігійних пережитків у період побудови комуністичного суспільства; ленінські погляди на завдання і значення психологічної науки, про дві історичні тенденції в розвитку націй і національних взаємовідносин при капіталізмі (Р. Приходько, О. Раєвський, С. Решетнік) [6, с. 41–52].

Однак були й досить сміливі, на той час, публікації, які присвячувались стану і розвитку філософської науки в СРСР (Ф. Єневич) [4, с. 143]. Також досліджувались історичні та соціально-політичні погляди українських письменників, поетів, публіцистів (В. Спицький) [7, с. 93]. На початку 60-х рр. були питання шлюбу та сім'ї в соціалістич-

ному суспільстві, позбавлення індивідуалістичної домашньої і сімейної психології у жінок, боротьба з пережитками в свідомості та приниження власної гідності (Л. Марісова) [7; 8].

Досить значущим періодом у становленні Київської світоглядно-гносеологічної школи став кінець 60-х рр., коли було створено Київську школу логіки та методології науки під керівництвом П.Копніна. Наразі, вчені започаткованої школи активно працюють над актуальними питаннями теорії пізнання, логіки і методології науки, досліджують причинно-наслідковий зв'язок між наукою логіки, наукою (взагалі) та технікою в історичному аспекті, розглядаються деякі питання теорії доказу, в яких використовуються засоби формальної та діалектичної логіки, інтуїції (В. Павлов) [8; 9; 14; 15; 16]. Вивчається можливість формалізації діалектичної логіки, на основі вивчення праць Гегеля, робляться спроби висвітлення гегелівської діалектичної логіки в матричній формі (О. Шугайлін) [8; 9]. Слід відмітити, що молодий, на той час, і вже досить відомий у наукових колах В. Шинкарук досліджував проблеми діалектичної логіки, розглядав проблеми єдності та різниці діалектики та логіки (діалектичної логіки), тотожності діалектичної логіки з діалектикою форм мислення (категорій), єдності діалектичної логіки, діалектичного методу та теорії пізнання [4, с. 157]. Такі наукові пошуки мали продовження в дослідженні поняття сприйняття як основи логічного мислення. Науковці намагаються показати, що основою пізнання є чуттєве відображення, що сприйняття як образ є основою логічного мислення в пізнанні сутності, що логічне мислення з'єднує дифузні прояви сутності у сприйняттях воедино та відображає сутність як таку, тобто відображує її так як вона в чуттєво-конкретній формі не існує (І. Гвоздік) [8]. Також вивчаються шляхи творчого мислення, його розуміння як цілісної конкретної діяльності, де особистісна сторона складає необхідний компонент загального комплексу внутрішніх умов мислення, вивчається процес становлення якісних особливостей мислення. Досліджуються питання відносності законів логіки та їхнього відношення до змістовного мислення, яке неможливе без логічної системи в якій формулюються ці закони і моделюється реальний процес мислення (С. Васильєв) [10].

Згодом в ряді публікацій київські вчені досліджують логічні елементи, які можна застосовувати при побудові атрибутивних узагальнень, досліджують об'єктивний зміст загальних висновків традиційної індукції, вивчають їхній логічний сенс, місце та роль прийомів логіки і принципів гносеології під час їхньої побудови (І. Семенов) [12; 16; 17]. Досить плідними є дослідження апарату та методів формальної логіки. Київські науковці доводять, що таке дослідження дає можливість методами формалізації, інтерпретації, аксіоматизації, математичної гіпотези і т.п. отримати не тільки аналітичне, але й синтетичне нове знання. А ефективне використання апарату формальної логіки в побудові та отриманні наукових знань підтверджує те, що формальна логіка є перш за все методом для знаходження нових результатів, для переходу від відомого до невідомого, що в більш високому сенсі представляє собою діалектика (А. Конверський) [23].

Значне піднесення в дослідженнях проблем теорії пізнання та методології науки в Київській світоглядно-гносеологічній школі можна помітити в період 70-80-х років. Підтвердженням цього стали ряд публікацій київських науковців, однак, як і раніше, переважна більшість публікацій охоплюють коло теоретичних питань марксистсько-ленінської філософії та теорії наукового комунізму. Як і в попередні роки київськими науковцями публікується багато статей з наукового викладу ряду думок Маркса, Енгельса та Леніна, різна інтерпретація теорії пізнання, різне тлумачення філософсько-методологічних ідей класиків марксизму-ленінізму. В світлі філософських ідей Леніна проводиться гносеологічний аналіз ролі раціонального в мистецтві (О. Воеводін) [17]; розглядається соціальна природа художньої діяльності на основі ленінського аналізу процесу пізнання, аналізується ленінська теорія культурної революції, проблеми її сутності та місця в соціалістичній перебудові суспільства (М. Лук) [17, с. 66].

Втім, переважна більшість досліджень була присвячена розгляду актуальних питань методології наукового пізнання, співвідношення між методологією та методами окремих конкретних наук (М. Дученко, О. Дирда) [15]; досліджувалась соціальна обумовленість наукового пізнання (В. Білогуб) [10; 14; 15], об'єктивна зумовленість та діалектика інтеграції наукового знання, аналізувались співвідношення явищ диференціації та інтеграції в процесі розвитку наукового знання (Н. Костюк) [15]; розглядалось методологічне значення для сучасного пізнання принципу відповідності логічного історичному, опираючись на прикладі генезису історичних форм свідомості (П. Оксюковський, Б. Чечнев) [15]; аналізувались загальні риси картини історичного розвитку наукового знання, розглядалися проблеми свободи гносеологічного вибору на емпіричному та теоретичному рівнях пізнання, можливість вільного вибору вченого-першовідкривача в процесі побудови нової наукової теорії (З. Стежко) [18].

Також в зазначений період київські науковці успішно працюють над філософсько-антропологічною та етичною тематикою. Ними публікуються статті присвячені моралі та суспільному прогресу, вивчається сутність суспільного прогресу на різних стадіях історичного розвитку, простежується історія змін моралі в зв'язку із змінами суспільного буття, розкриваються дві лінії розвитку в моральному прогресі – прогресивна (висхідна) та регресивна (спадаюча) (І. Надольний) [20]. Значні дослідження ведуться в області питань моральної свідомості суспільства та особи, з'ясування її складової частини – уявлення про гідність. Однак, як і раніше їх вивчають з позицій марксистсько-ленінської етики. Так, критерій гідності особистості показано, як багатопланове, діалектичне поняття, яке відображає процес утвердження дійсної моральної цінності будівника комунізму. Досліджуються специфічні особливості моралі – її класовий характер і функціонування в формі ідеології та її ролі в протистоянні двох соціальних систем (Л. Горбатова) [16], аналізується моральна природа соціалістичного суспільства (В. Кущерець) [20]. Однак, молоді вчені школи дещо відходять від партій-

них меж і більше уваги починають приділяти дослідженню процесу становлення моральних і правових норм, показують об'єктивні основи їх становлення, аналізують характер їхнього прояву в соціалістичному суспільстві, досліджують основні поняття процесу об'єктивізації моральних уявлень, розробляють діяльнісну сторону моралі для теорії та практики морального виховання (Т. Аболіна) [17].

Вивчаючи становлення та розвиток Київської світоглядно-гносеологічної школи, слід звернути увагу на міждисциплінарні дослідження, які здійснювались вченими школи в 60–70-х роках. Так, велись дослідження марксистської соціології в системі суспільних наук, вивчався процес диференціації філософських знань в яких соціологія все більше виділялась як самостійна область знання, яка відходить від філософії. Здійснювались наукові розвідки в яких особлива увага приділялась вивченню конкретно-соціологічних досліджень в Київському університеті. Наразі, вчені-соціологи вивчали явища соціального життя та визначали їх місце в системі суспільних наук, розкривали методику, техніку та деякі інші результати конкретно-соціологічних досліджень, які проводились у лабораторіях університету (Г. Кулага, І. Надольний) [9], досліджували проблеми перетворення соціологічних теорій в самостійну галузь наукового знання (Г. Горак) [10; 16].

Значний внесок у розвиток філософської науки зробили вчені Київської світоглядно-гносеологічної школи досліджуючи питання про вплив науки на життя людського суспільства, показавши значення яке набувають наукові відкриття в повсякденному житті кожної людини. Дослідники не тільки проаналізували виникнення і розвиток науки про науку, тобто – наукознавство, а також розглянули питання про місце науки в системі суспільних явищ, показавши науку як форму суспільної свідомості, яка є відносно самостійною і має зворотну взаємодію на суспільне буття (В. Білогуб) [10].

Особливу увагу науковці приділяють дослідженню філософських категорій, їхньому місцю в теорії пізнання, обґрунтовують значення філософських категорій при викладанні у вузах. В основному підіймалися такі питання, як система категорій, а саме – проблеми систематизації категорій діалектичного матеріалізму та їх необхідність для подальшого розвитку філософії та конкретних наук, наявність змістовного та методологічного базису системи категорій діалектики (В. Лутай, В. Дем'янов) [8; 17].

Загалом, визначити розвиток Київської світоглядно-гносеологічної школи допомагають і ювілейні випуски «Вісника Київського університету», в яких як правило, підсумовувався багаторічний творчий шлях та наукові здобутки вчених. Так у 1983 р. «Вісник» був присвячений 150-річчю університету, в якому висвітлювалась історія розвитку наукових досліджень здійснених викладачами філософського факультету. Висвітлюючи багаторічний досвід наукових досліджень зверталась увага на розвиток історії філософії в університеті протягом 150 років, а також на дослідження, які здійснювались після створення в 1944 р. кафедри історії філософії в університеті

(І. Бичко, Д. Острянин, Ю. Савельєв) [19, с. 19]. Підіймались проблеми діалектичного та історичного матеріалізму (М. Дученко, О. Лисенко) [19, с. 42]; висвітлювались питання викладання наукового комунізму, показана історія введення наукового комунізму як навчального предмету в вузах (1963 р.) (В. Антоненко, Й. Ремезовський, В. Хижняк) [19, с. 60]; простежено історію викладання логіки в університеті, науково-методичні дослідження питань логіки (В. Павлов) [19, с. 71]; історія становлення та розвитку досліджень з етико-естетичної тематики в університеті (Л. Левчук, Є. Федоренко) [19, с. 65]; дослідження філософських проблем природознавства, обґрунтовано їх значення для підготовки майбутніх фахівців (Н. Костюк) [19, с. 50].

Тематика історико-філософських досліджень київських вчених в кінці 60-х на початку 70-х років була досить різноманітною. Так, науковці активно вивчають теоретичний спадок І. Канта, в якому основну увагу зосереджують на раціональному моменті його гносеологічної концепції в світлі природничо-наукового пізнання, вказавши на важливість цих досліджень у формуванні нового наукового знання (П. Дишлевий) [14]. Досліджують історію західної філософії та її сучасних, на той час, напрямів таких, як екзистенціалізм, ідеалізм, ірраціоналізм, критичний раціоналізм. Однак, в переважній більшості публікацій цього періоду стосувались критики таких проблем, як екзистенціалістська інтерпретація античності, антидіалектизм культурно-історичної концепції Хайдеггера (В. Табачковський) [9]. Критикувались і позиції ідеалізму, переважно це стосувалось проблеми діяльності в західній філософській думці, зазначалось, що в ній важливу роль відіграє категорія небуття, яка з позицій ідеалізму була принципово невирішеною, а пошуки її вирішення призводили західних філософів до глухого кута – до філософського ірраціоналізму, який демонструють екзистенціалісти (І. Бичко) [9; 15]. Піддавались критиці концепції свободи Альбера Камю, який намагався дати власний варіант екзистенціалізму, а також концепції особистості, розроблені засновником французького персоналізму Е. Муньє (В. Жадько) [16].

Відповідно до ідеологічного забезпечення політики партії у «Віснику» друкувались статті з релігійної тематики. Переважно це були публікації в яких пропагувався науковий атеїзм, як феномен ідеологічного і наукового життя. Слід згадати, що науковий атеїзм проіснував у радянському суспільстві майже півстоліття. «Його використовували для атеїстичного виховання та навчання, показували як ідеологічну систему з науково-світоглядними поглядами, в яких заперечувались релігійні уявлення, як навчальну дисципліну в якій обґрунтовувалось формування теоретичного та практичного відношення до релігії в радянському суспільстві» [3, с. 114]. Така ж проблематика досліджень переважала в наукових пошуках дослідників, які висвітлювали розвиток пролетарського атеїзму та здійснювали критику філософського обґрунтування релігії (Ю. Калінін) [26], розглядали особливості формування атеїстичної зрілості молоді, аналізували логіко-гносеологічний процес формування нау-

ково-атеїстичної переконаності особи (В. Пашков, Б. Головкин, П. Куліш) [20]. Загалом, необхідно було показати антигуманність релігії, пояснивши це тим, що в релігійній концепції сутності людини, особистість трактується як відчужена від світу, позбавлена цілісності, життєствердного характеру, що релігія фактично заперечує високі ідеали гуманізму, відводить людину в світ неіснуючого божества (Г. Гомоляко) [10, с. 140], а релігійне світосприйняття є псевдоестетичним.

За партійних вимог, певна кількість статей опублікованих у «Віснику» були направлені на пропагування матеріалів з'їздів Комуністичної партії СРСР. Від науковців вимагалось висвітлювати основні передумови та закономірності формування та розвитку радянського народу як нової історичної спільноти людей, вивчати такі спільноти людей, як радянський народ і соціалістична нація (С. Решетник) [7; 13, с. 3], пропагувати інтернаціоналістичну свідомість радянських людей (П. Скрипка) [13, с. 12]. Також, необхідно було показувати партійність філософії, її класовий зміст та роль в процесі історичного розвитку, доводи, що комуністична партійність має особливе значення для прискорення сучасного наукового прогресу (М. Аврахов) [13, с. 28], показувати переваги соціально-політичного ладу зрілого соціалізму, демонструвати демократичний характер радянської загальнонародної держави (І. Карнаухов) [15, с. 3].

Зазначимо, що на початку 70-х рр. ХХ ст. з'являються поодинокі статті в яких висвітлюються дослідження історії української філософії. Це переважно статті, які стосуються загально-го огляду початку періоду соціалістичного (загальнодемократичного) руху на Україні; акцентується увага на пропагандистській діяльності революційних народників 70-х рр. ХІХ ст., українських революційних демократів (В. Дмитриченко) [13, с. 44; 18]; аналізуються праці українських радянських філософів 20–30-х рр., показується їхня боротьба проти буржуазно-реформістської та ревізійністської ідеології, проти методології ревізійнізму (П. Загороднюк, Б. Титаренко) [15, с. 59]. Досліджуються особливості становлення принципу інтернаціоналізму в світогляді та творчості Т. Шевченка, підкреслюються такі риси мислителя, як класовість, глибока народність, гуманістичність (А. Приятельчук, Т. Андрущенко) [23, с. 62].

Для більш повного розуміння наукової діяльності вченими Київської світоглядно-гносеологічної школи в радянський період, варто згадати й міждисциплінарні дослідження, здійснювані науковцями даної школи – це розробка філософських проблем природознавства. Слід відмітити, що ці дослідження мали різноманітну та розгалужену тематику, серед яких: методологічні проблеми в процесі математизації природознавства, рівні математизації фізичного знання на основі аналізу розвитку форм експериментального освоєння предмету пізнання (Ю. Джулай) [14, с. 85; 15, с. 92]; гносеологічні проблеми та неспроможність операціоналізму дати вірне уявлення про сутність понять фізичної теорії (В. Єфіменко) [14, с. 88; 17, с. 99]; формування нових методологічних настанов астрономічного пізнання, як важливого фактору перетворення

в астрономії (М. Тарасенко) [14, с. 91]; механізми і форми розвитку фізичного знання, виникнення релятивістських та квантових теорій, пов'язаних зі змінами уявлень про фізичний світ (Л. Чекаль) [15, с. 104]. Також, мали місце дослідження методологічних настанов союзу філософії та природознавства, як основи розв'язання суперечностей біологічного пізнання, показується процес теоретизації біології, усвідомлення вченими-біологами необхідності діалектико-матеріалістичної методології, як єдиної основи створення теоретичної біології (Л. Сидоренко) [16, с. 16]. Висвітлюються деякі питання змісту та можливих перспектив розвитку кібернетичного моделювання, як методу пізнання та засобу інтенсифікації мислення (О. Гвоздік) [18, с. 89; 22, с. 101].

В кінці 80-х рр., з послабленням цензури, проблематика наукових досліджень київських вчених значно розширюється. На зміну критиці «буржуазної філософії» та пропагування радянського, соціалістичного ладу приходять публікації в області нової, на той час, соціально-політичної проблематики. Так, у «Віснику» активно публікуються статті в яких розглядається роль політичної культури особи в здійсненні завдань перебудови та прискорення соціально-економічного розвитку суспільства (Т. Бутківська) [23, с. 99; 24, с. 23]. В статтях більше уваги приділяється соціально-культурному змісту оновлення духовної атмосфери соціалістичного суспільства в умовах перебудови, аналізуються питання формування наукового світогляду, політичної, правової та екологічної культури, проблеми активізації людського фактора. Однак, критика ще подекуди залишається, але вона вже не є такою радикальною, як це було в стаття минулих років. Все частіше вчені починають звертатись до проблем, які раніше не ставали предметом дослідження. Так, аналізується релігійно-ідеалістична концепція П. Флоренського, критикуються спроби її використання для апологетики християнства (Є. Харьковченко, О. Кобзар) [24, с. 96], вивчаються основні підходи до проблеми предметності філософії (В. Лаухіна) [24]. По-новому переглядається вчення Ф. Бекона, доводиться неправомірності протиставлення його вчення про метод більш загальному вченню про досвід (А. Савченко, А. Трубенко) [24, с. 84]. Вивчаються питання становлення та розвитку людського відношення до природи, відображення цих процесів у суспільній свідомості (О. Салтовський) [24, с. 73]; досліджуються проблеми екологічної свідомості, як одного із важливих факторів оптимізації взаємодії суспільства і природи (В. Бондаренко) [24]; аналізуються методологічні аспекти філософсько-антропологічного підходу до рішення проблеми людини (В. Желнов) [24, с. 63]; розкривається сутність соціального пізнання, його специфіка, складова частина пізнавальної діяльності суспільства, аналізується суб'єкт і об'єкт соціального пізнання (П. Курочкін, В. Шевченко) [24, с. 3]; досліджується сучасний етап науково-технічного прогресу, який вимагає переорієнтації мислення з фактів на процеси (В. Чуйко) [25].

Загалом, в умовах перебудови дослідники все частіше звертаються до вивчення специфіки механізму політичного пізнання, підіймаються питання гласності, демократії, боротьби проти

бюрократизму, перебудови політичної системи в радянському суспільстві, досліджують регулятивну роль індивідуального світогляду в активізації людського фактора (М. Хилько, О. Тимченко, Т. Єфіменко, Л. Дмитрова, Г. Постригань) [25]. Все частіше в публікаціях розглядається соціально-культурного зміст оновлення духовної атмосфери суспільства в умовах перебудови, аналізуються проблеми формування наукового світогляду. По-новому досліджуються питання моралі й місця її в системі світогляду, притаманного певному етносу (І. Лосев) [26]. Також, по-новому переосмислюється наукова спадщина І. Канта, аналізується розуміння вченим предмету філософії, досліджується інтерпретація діалектики Канта, Фіхте, Гегеля в працях радянських істориків філософії 20-х рр. XX ст. (С. Москаленко) [26]. Будучи вільними від критики в дослідженнях, київські вчені активно вивчають погляди представників «історичної школи» сучасного постпозитивізму С. Тулміна, Т. Куна, П. Фейєрабенда на предмет культурно-історичної обумовленості еволюції суспільно-наукового знання (М. Решетник, А. Токовенко) [26], розглядають філософську спадщину «пізнього» Ріккєрта та його значення в межах Баденської школи (В. Піховшек) [26], аналізують теоретичну

спадщину П. Флоренського, його думки про співвідношення культури і церкви, ідеї «діалектичного» антиномізму, софіології (Ю. Калінін) [26].

Висновки з даного дослідження. Підводячи підсумок даного дослідження можна зробити наступні висновки: 1. відстежено загальні тенденції та напрями наукових досліджень, які здійснювалися науковцями Київської світоглядно-гносеологічної школи, проаналізовано тематичну еволюцію напрямів цих досліджень, здійснених в період 1960–1990 рр.; 2. встановлено, що неординарні розвідки представників Київської філософської школи склали основу переосмислення марксистських ідей, за допомогою вивчення концептуальних розробок, напрямків розвитку провідних шкіл, течій західної філософії, а також створили передумови зникнення марксистського способу мислення з філософського дискурсу; 3. визначено, що наукові пошуки київських вчених заклали основу нових точок зиткнення філософського знання в радянський період, які згодом стали поштовхом для подальших наукових досліджень, стимулювали відмову від марксистсько-ленінської філософської ортодоксії, догматики, комуністичних ідеологем і сприяли формуванню культури наукової роботи в умовах свободи, освоєння української філософської традиції в пострадянський період.

Список літератури:

1. Губерський Л.В., Конверський А.Є. та ін. Київська світоглядно-гносеологічна школа другої половини : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. 240 с.
2. Жук Л.В. Наукові дослідження у вищих навчальних закладах: сутність, значення та перспективи. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/9672/ilovepdfcom-146-153.pdf>
3. Ярмолицька Н., Москальчук М. Мораль релігії та свобода совісті в атеїстичному проблемному полі досліджень представників Київської школи наукового атеїзму В. Танчера та О. Огневої. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2020. № 29. С. 112–119.
4. Вісник Київського університету. Серія історії та філософії. Київ : Вид-во Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, 1958. Вип. 1. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/46/46>
5. Вісник Київського університету. Серія історії та філософії. Київ : Вид-во Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, 1959. № 2. Вип. 1. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/45/45>
6. Вісник Київського університету. Серія історії та філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1960. № 3. Вип. 1. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/43/43>
7. Вісник Київського університету. Серія історії та філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1961. № 3. Вип. 2. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/42/42>
8. Вісник Київського університету. Серія філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1967. № 1. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/41/41>
9. Вісник Київського університету. Серія філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1968. № 2. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/40/40>
10. Вісник Київського університету. Серія філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1970. № 3. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/39/39>
11. Вісник Київського університету. Серія філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1970. № 4. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/38/38>
12. Вісник Київського університету. Серія філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1971. № 5. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/37/37>
13. Вісник Київського університету. Серія філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1972. № 6. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/36/36>
14. Вісник Київського університету. Серія філософії. Київ : Вид-во Київського університету, 1977. № 9. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/33/33>
15. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. № 10. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/32/32>
16. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1979. № 11. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/31/31>
17. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1980. № 12. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/30/30>
18. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1981. № 13. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/29/29>

19. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1983. № 15. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/27/27>
20. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1984. № 16. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/26/26>
21. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985. № 17. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/25/25>
22. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1986. № 18. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/24/24>
23. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1987. № 19. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/23/23>
24. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1988. № 20. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/22>
25. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Вид-во при Київському державному університеті, 1989. № 21. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/21/21>
26. Вісник Київського університету. Питання філософських наук. Київ : Либідь, 1990. № 22. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/20/20>

References:

1. Huberskyi L.V., Kremen V.H., Konverskyi A.E. et al. (2019) Kyivska svitohliadno-hnoseolohichna shkola drugoi polovyny XX stolittia: monohrafiia [Kyiv worldview and epistemological school of the second half of the twentieth century]. Kyiv: VPZ «Kyivskiy universytet». (in Ukrainian)
2. Zhuk L.V. (2017) Naukovi doslidzhennia u vyshchykh navchalnykh zakladakh: sutnist, znachennia ta perspektyvy [Research in higher education: essence, significance and prospects]. Available at: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/9672/ilovepdfcom-146-153.pdf> (accessed 18 September 2021).
3. Yarmolitska N., Moskalchuk M. (2020) Moral' relihii ta svoboda sovisti v ateistychnomu problemnomu poli doslidzhen predstavnykiv Kyivskoi shkoly naukovoho ateizmu V. Tanchera ta O. Ohnievoi [Morality of religion and freedom of conscience in the atheistic problem field of research of the representatives of the Kyiv school of scientific atheism V. Tancher and O. Ogneva]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Filosofsko-politologichni studii*, no. 29, pp. 112–119.
4. Visnyk Kyivskoho universytetu (1958). Seriya istorii ta filosofii [Bulletin of the University of Kiev. A series of history and philosophy]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho universytetu im. T.H. Shevchenka, vol. 1. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/46/46> (accessed 20 September 2021).
5. Visnyk Kyivskoho universytetu (1959). Seriya istorii ta filosofii [Bulletin of the University of Kiev. A series of history and philosophy]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho universytetu im. T.H. Shevchenka, no. 2, vol. 1. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/45/45> (accessed 20 September 2021).
6. Visnyk Kyivskoho universytetu (1960). Seriya istorii ta filosofii [Bulletin of the University of Kiev. A series of history and philosophy]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho universytetu im. T.H. Shevchenka, no. 3, vol. 1. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/43/43> (accessed 20 September 2021).
7. Visnyk Kyivskoho universytetu (1961). Seriya istorii ta filosofii [Bulletin of the University of Kiev. A series of history and philosophy]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho universytetu im. T.H. Shevchenka, no. 3, vol. 2. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/42/42> (accessed 20 September 2021).
8. Visnyk Kyivskoho universytetu (1967). Seriya filosofii [Bulletin of the University of Kiev. Philosophy series]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, no. 1. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/41/41> (accessed 20 September 2021).
9. Visnyk Kyivskoho universytetu (1968). Seriya filosofii [Bulletin of the University of Kiev. Philosophy series]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, no. 2. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/40/40> (accessed 20 September 2021).
10. Visnyk Kyivskoho universytetu (1970). Seriya filosofii [Bulletin of the University of Kiev. Philosophy series]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, no. 3. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/39/39> (accessed 20 September 2021).
11. Visnyk Kyivskoho universytetu (1970). Seriya filosofii [Bulletin of the University of Kiev. Philosophy series]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, no. 4. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/38/38> (accessed 20 September 2021).
12. Visnyk Kyivskoho universytetu (1971). Seriya filosofii [Bulletin of the University of Kiev. Philosophy series]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, no. 5. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/37/37> (accessed 20 September 2021).
13. Visnyk Kyivskoho universytetu (1972). Seriya filosofii [Bulletin of the University of Kiev. Philosophy series]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, no. 6. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/36/36> (accessed 20 September 2021).
14. Visnyk Kyivskoho universytetu (1977). Seriya filosofii [Bulletin of the University of Kiev. Philosophy series]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, no. 9. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/33/33> (accessed 20 September 2021).
15. Visnyk Kyivskoho universytetu (1978). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 10. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/32/32> (accessed 19 September 2021).
16. Visnyk Kyivskoho universytetu (1979). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia

- «Vyshcha shkola», no. 11. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/31/31> (accessed 17 September 2021).
17. Visnyk Kyivskoho universytetu (1980). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 12. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/30/30> (accessed 18 September 2021).
18. Visnyk Kyivskoho universytetu (1981). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 13. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/29/29> (accessed 19 September 2021).
19. Visnyk Kyivskoho universytetu (1983). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 15. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/27/27> (accessed 19 September 2021).
20. Visnyk Kyivskoho universytetu (1984). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 16. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/26/26> (accessed 21 September 2021).
21. Visnyk Kyivskoho universytetu (1985). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 17. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/25/25> (accessed 21 September 2021).
22. Visnyk Kyivskoho universytetu (1986). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 18. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/24/24> (accessed 21 September 2021).
23. Visnyk Kyivskoho universytetu (1987). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 19. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/23/23> (accessed 21 September 2021).
24. Visnyk Kyivskoho universytetu (1988). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 20. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/22> (accessed 21 September 2021).
25. Visnyk Kyivskoho universytetu (1989). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 21. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/21/21> (accessed 21 September 2021).
26. Visnyk Kyivskoho universytetu (1990). Pytannia filosofskykh nauk [Bulletin of the University of Kiev. Questions of philosophical sciences]. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», no. 22. Available at: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/20/20> (accessed 21 September 2021).